

HIPERINFLACIJA U MAĐARSKOJ 1945.-1946.: POVIJESNO-KULTURNA, NUMIZMATIČKA I LINGVISTIČKA PERSPEKTIVA

Rad razmatra povijesna, simbolička i ideološko-politička obilježja motiva i likova na papirnatom novcu koji je stavljen u optjecaj tijekom hiperinflacije u Mađarskoj 1945.-1946. godine. Daje se povijesni kontekst i navode uzroci mađarske hiperinflacije, opisuju se novčanice koje su se nalazile u optjecaju, a neko su vrijeme važile dvije paralelne valute (pengő i adó-pengő). Osobita pozornost pridaje se pojavi kvazihrvatskih natpisa na nekim novčanicama. Zaključuje se da je početna teza o razbijanju kulturno-povijesnoga slijeda novčane simbolike i ikonografije djelomično potvrđena jer je, bez obzira na lošu materijalnu situaciju koja je uvjetovala proizvodnju novih novčanica, nastavljena već uspostavljena tradicija uporabe mađarskih pučkih motiva koji povezuju prve novčanice penga iz 1926. godine i poslijeratne novčanice forinte sve do 1980-ih. Nadalje, bez obzira na jezično iskrivljene hrvatske natpise, određeni broj novčanica treba smjestiti u kontekst hrvatske numizmatike jer su na simboličkoj razini bile priznanje kulture i povijesti hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj.

Uvod

U posljednjih stotinu godina hiperinflacija se u europskim zemljama pojavila više puta: u Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Poljskoj i Rusiji nakon Prvoga svjetskog rata, u Grčkoj tijekom Drugoga svjetskog rata, u Mađarskoj i Rumunjskoj nakon Drugoga svjetskog rata, u Poljskoj, Bugarskoj i nekim zemljama bivšega Sovjetskoga Saveza nakon pada komunizma, u SFR Jugoslaviji neposredno prije njezina raspada te u preostatku Jugoslavije nakon njezina raspada. Visoka je inflacija pogodila i Hrvatsku u godinama nakon uvođenja hrvatskoga dinara. Od svih nabrojanih hiperinflacija, hiperinflacija u Mađarskoj nakon Drugoga svjetskog rata, koja je vrhunac dostigla u ljeto 1946. godine, smatra se najgorom epizodom u povijesti jer je vrijednost tadašnje mađarske valute, penga, pala na 10^{-27} .¹ S mađarskom hiperinflacijom susretali su se i građani tadašnje NR Hrvatske – najviše vlasnici polja i vinograda koji su sve do sukoba Tito-Staljin 1948. i 1949. godine uglavnom bez većih prepreka svakodnevno prelazili granicu te svoje proizvode prodavali u Mađarskoj.

U numizmatici se kovani i papirnati novac proučava, između ostaloga, zbog toga što sadrži slikovne i tekstualne sadržaje koji odražavaju društveni poredak, ideologiju, povijest i kulturu države ili institucije koja ih izdaje. Iz likova povijesnih osoba ili replika umjetničkih djela na novcu vidi se kako pojedino društvo procjenjuje svoje mjesto u povijesti, a načelo izbora tih prikaza pokazuje dominantnu političko-ideološku podlogu društva u određenom razdoblju te povijesne ili kulturno-umjetničke događaje koje neko društvo naročito cijeni s obzirom na povijesno-kulturni trenutak u kojem novac

¹ Grossman, Peter Z. i Ho vá J ű á : The Dynamics of the Hungarian Hyperinflation, 1945-6: a New Perspective, Scholarship and Professional Work – Business, Paper 29, Indianapolis 2000., str. 405

nastaje. Papirnati je novac naročito pogodan za istraživanje povijesti i kulture država i naroda jer svojim dimenzijama i bojom omogućava aplikaciju većeg broja simbola i prikaza kulturno-povijesnih znamenitosti koje neko društvo smatra naročito važnim u danim povijesnim okolnostima.

U razdoblju hiperinflacije tiska se sve više novčanica sve većih apoen, pa se može očekivati da će se razbiti kulturno-povijesni slijed novčane simbolike i ikonografije te se stoga može postaviti pitanje o tome koliko papirnati novac uspijeva sačuvati svoju ulogu promotora povijesti i kulture neke države u ekstremnim uvjetima hiperinflacije. Mađarska hiperinflacija, kao najveća zabilježena hiperinflacija u povijesti, poslužit će kao temelj ove studije.

Nadalje, rad pokušava odgovoriti na pitanja o razlozima pojavnosti pojedinih osoba, umjetničkih djela i simbola na novčanicama. Zamijećeno je i da neke novčanice iz razdoblja mađarske hiperinflacije sadrže natpise na (kvazi)hrvatskom jeziku te se stoga lingvistički prikazuju ti natpisi i pokušava pronaći odgovor na pitanje zašto su se natpisi u tome obliku našli na mađarskom papirnatom novcu.

Povijesni kontekst i uzroci mađarske hiperinflacije

U Drugom svjetskom ratu Mađarska se pod vodstvom admirala Miklósa Horthyja svrstala na stranu Njemačke i Italije te je sudjelovala u zaposjedanju dijelova Kraljevine Jugoslavije (anektirala je Bačku, Baranju, Prekmurje i Međimurje) i u invaziji Njemačke na Sovjetski Savez. Mađarske postrojbe borile su se i kod Staljingrada 1942. i 1943. godine. Međutim, razvoj situacije na bojištima natjerao je Horthyja na tajne razgovore sa Saveznicima, što je dovelo do njemačke okupacije Mađarske u ožujku 1944. Horthy je još neko vrijeme ostao na vlasti, a kad je 15. listopada te godine pokušao sklopiti mir sa Sovjetskim Savezom, Nijemci su ga uhitili i umjesto njega postavili Ferenc Szálasi, vođu fašističke stranke Strelastih križeva. Crvena armija ušla je u Mađarsku i u tim borbama zemlja je pretrpjela golemu materijalnu štetu. Bruto nacionalni dohodak u razdoblju 1945./46. iznosio je 45 % dohotka iz prijeratnoga razdoblja 1938./39.² Nadalje, troškovi poslijeratnih reparacija Sovjetskom Savezu i troškovi uzdržavanja okupacijskih trupa (Crvene armije) iznosili su, prema procjenama, između 25 i 50 % ukupnih troškova države u 1945./46. godini³, što je znatno pridonijelo zamahu inflacije.

Kad je u jesen 1944. Crvena armija ušla u Mađarsku, pod njezinim je utjecajem u Debrecenu u prosincu te godine utemeljena Privremena vlada i Privremeni parlament, koji se sastojao od predstavnika prijeratnih građanskih stranaka i od Komunističke partije Mađarske. Nakon rata organizirani su u studenome 1945. izbori na kojima je s 56 % glasova pobijedila Stranka malih posjednika, a Komunistička partija dobila je samo 17 % glasova.⁴ Međutim, na mađarskom teritoriju nalazile su se brojne postrojbe Crvene armije koje su Komunističkoj partiji pružale podršku te je formirana vlada u kojoj

² *Majo o „K risztia”* : István Varga's Role in the 1946 Hungarian Stabilization, *Business Studies*, vol. I, br. 1, Miskolc, 2000., str. 103.

³ *Dem, Amada* et al.: Inflation and Hyperinflation in the 20th Century: Causes and Patterns. www.itulip.com/Select/hyperinflation.pdf, pristup 22. srpnja 2016.

⁴ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 4., Zagreb, 1968., str. 168.

su se nalazili i pobjednici, ali i pripadnici Komunističke partije, koji su s vremenom, vršeći neprekidan pritisak na ostale stranke, do 1948. godine uspjeli preuzeti svu vlast.⁵ Nestabilna politička situacija također je pridonijela razvoju inflacije.

Prema radu Makinena i Woodwarda⁶, koji se nadovezuju na radove P. Cagana, T. J. Sargenta i N. Wallacea te C. W. J. Grangera⁷, hiperinflacija je rezultat pokušaja vlada da uz pomoć stvaranja (tiskanja) novca dođu do dobara i resursa. Budući da tiskanje novca u takvu svrhu stvara inflaciju, svaki daljnji pokušaj vlada da dođu do dobara i resursa zahtijeva sve veću količinu novca i time stvara sve veću inflaciju. Sudionici na tržištu podižu cijene, očekujući daljnja poskupljenja i znajući da će se opet tiskati novac kojim će vlade platiti dobra i resurse. Tako se stvara spirala tiskanja novca i podizanja cijena koja sama sebe potiče. Prema Grossmanu i Horváthu postoje dva objašnjenja o razlozima zašto je hiperinflacija u Mađarskoj uzela tolikoga maha: većina povjesničara koji se bave inflacijom misli da je mađarska vlada namjerno poticala inflaciju da bi osigurala novac za plaćanje ogromnih troškova te da se inflacija otela svakom nadzoru; međutim, postoji i mišljenje da je mađarska vlada upravljala inflacijskim procesima da bi financirala oporavak uništenog mađarskoga gospodarstva, što je, zapravo, i uspjela te je time stvorila temelje za uvođenje nove, stabilne valute, odnosno forinte.⁸

Ukupni iznos prihoda koji je vlada mogla prikupiti porezom bio je manji od 10 posto ukupnih potreba te je inflacija, prema razmišljanjima vladinih dužnosnika, u toj situaciji bila jedini način da se brzo namaknu sredstva za servisiranje državnih potreba.⁹ Inflaciju je u početku potaknuo nedostatak dobara (kao posljedica ratnih razaranja), što je rezultiralo početnim povećanjem cijena. Pred vladom su se nalazila dva moguća izbora: potaknuti inflaciju tiskanjem novca kojim bi se financirali državni rashodi (jer je prikupljanje poreza bilo otežano), ili pak uvesti drastičnu štednju uz istodobno povećanje poreza. Zbog demoralizacije stanovništva koja bi se strogim mjerama za obuzdavanje inflacije još više produbila, vlada je odlučila da umjetno povećava inflaciju, nadajući se da će inflacijskim procesom moći upravljati.¹⁰ Novac je korišten za rekonstrukciju uništenih postrojenja i povećanje postojeće proizvodnje dobara. Čak više od četvrtine financijskih sredstava vlada je upotrijebila za financiranje državnih poduzeća, tisuće radnika zaposleno je na izgradnji i u žetvi, a velike kredite vlada je direktno odobravala i privatnim poduzećima, ne očekujući da će ti krediti ikada biti vraćeni.¹¹

⁵ Jedan od partijskih vođa, László Rajk, postavljen je nakon izbora za ministra unutarnjih poslova, što mu je omogućavalo da provodi politiku vode Komunističke partije, Mátyása Rákosija. Istaknuti članovi ostalih partija etiketirani su kao „fašisti” i na taj su način eliminirani iz političkoga života.

⁶ Makinen i Woodward, *The Transition from Hyperinflation to Stability: Some Evidence*, Eastern Economic Journal, Vol. XIV, br. 1., siječanj-ožujak 1988., str. 19.

⁷ Makinen i Woodward referiraju se na radove *Phillips Cagan*, The Monetary Dynamics of Hyperinflation, u: *M. Friedman* (ur.), *Studies in the Quantity Theory of Money*, Chicago, 1956.; *Thomas J. Sargent* i *Neil Wallace*, Rational Expectations and the Dynamics of Hyperinflation, *International Economic Review*, 14/1973., i *C. W. J. Granger*, Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*, 37/1969.

⁸ *Grossman* i *Horváth*, n. dj., str. 406.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid., str. 412.

¹¹ Ibid., str. 416.-417. Za više detalja ekonomske prirode v. *Grossman* i *Horváth*, n. dj.

Na vrhuncu hiperinflacijskoga razdoblja cijene su se udvostručavale svakih 15,6 sati¹², a ukupna količina novčanica u optjecaju rasla je sve brže. U tablici br. 1. prikazan je broj novčanica koje su bile u optjecaju na kraju pojedinog mjeseca od srpnja 1945. do srpnja 1946.¹³

<i>Mjesec</i>	<i>Broj novčanica u optjecaju</i>
Srpanj 1945.	25.433.900.000
Kolovoz 1945.	35.521.100.000
Rujan 1945.	51.034.100.000
Listopad 1945.	115.961.100.000
Studeni 1945.	364.592.000.000
Prosinac 1945.	765.446.300.000
Siječanj 1946.	1.646.450.000.000
Veljača 1946.	5.237.808.300.000
Ožujak 1946.	34.001.636.300.000
Travanj 1946.	434.304.091.200.000
Svibanj 1946.	65.588.977.992.200.000
Lipanj 1946.	6.277.271.200.000.000.000.000
Srpanj 1946.	47.300.000.000.000.000.000.000.000

Prve poslijeratne novčanice

Od 1926. do 1946. godine mađarska se valuta zvala pengő, što dolazi od riječi "peng", a znači "zveckanje", u smislu tipičnoga zvuka koji proizvodi srebrni kovani novac.¹⁴ Pengő je uveden kao mjera za obuzdavanje prve mađarske hiperinflacije koja je nastala kao posljedica Prvoga svjetskog rata, kad je dotadašnja valuta, kruna (*korona*), naglo gubila vrijednost. Jedan pengő vrijedio je 12.500 kruna, odnosno 0,2632 g zlata. Sve do Drugoga svjetskog rata vrijednost penga bila je prilično stabilna.¹⁵ Pengő se dijelio na 100 filira (*fillér*), što je mađarizirani oblik njemačke riječi *Vierer*, odnosno novčić od četiri krajcara.

¹² *Km ar;V in th* : The Hungarian Hyperinflation – A Look into the Production Side, Studies in Applied Economics, br. 42, Baltimore, 2015, str. 2.

¹³ *Grö sman i Ho vá h*, n. dj., str. 418.

¹⁴ *Magay, T. i Ország, L.*: Magyar-angol kéziszótár. Budapest, 1990, str. 833.

¹⁵ *Martá dái* : Inflation in Hungary after the Second World War, Hungarian Statistical Review, posebni broj 15, Budapest, 2012, str. 4.

Devetoga svibnja 1945. u optjecaj je puštena prva poslijeratna novčanica, novčanica od 100 penga.¹⁶ Ona je izgledom bila gotovo potpuno jednaka novčanici iste vrijednosti iz 1926. godine, a razlikovala se tek po boji te, dakako, po nadnevkui i potpisima. Na aversu novčanice nalazio se portret kralja Matije Korvina, djelo talijanskog slikara Giovannija Antonija Boltraffija (1466.-1516.) koji je djelovao u studiju slavnoga Leonarda da Vincija. Matija Korvin bio je kralj Ugarske i Hrvatske od 1458., kralj Češke od 1469. te vojvoda Austrije od 1487. Osim što je uspješno ratovao protiv Turaka, poznat je po tome što je ograničio moć plemstva, stvorivši prvu centralistički uređenu državu u srednjoj i jugoistočnoj Europi. Poticao je razvoj znanosti i umjetnosti, a njegova knjižnica, Bibliotheca Corviniana, bila je jedna od najvećih u tadašnjoj Europi. Prema legendi, kralj je često izlazio među ljude obučen kao običan čovjek. Umro je 1490. godine, nakon čega je Ugarskom ponovno zavladao feudalna anarhija koja je omogućila daljnje napredovanje Turaka.¹⁷ Na reversu novčanice nalazi se scena koja prikazuje budimski dvorac i dio Dunava.

Nepunih mjesec dana kasnije, 5. lipnja 1945., u optjecaj je puštena novčanica od 50 penga, također jednaka istovrijednoj novčanici iz 1926. godine. Ona je pak na aversu imala portret Franje II. Rákóczyja (1676.-1735.), erdeljskoga kneza, inače unuka bana Petra Zrinskoga, odnosno sina Franje I. Rakoczyja i Jelene Zrinske. Godinama se borio protiv Habsburgovaca te je 1703. godine podignuo ustanak i tri godine kasnije proglasio njihovo svrgavanje s ugarskoga prijestolja. U bitci kod Trenčina godine 1708. pretrpio je težak poraz te je postupno gubio podršku ostalih velikaša koji su s Habsburgovcima 1711. godine sklopili konačan mir. Nakon poraza godinama je obilazio Poljsku, Francusku, Englesku i Tursku, pokušavajući dobiti pomoć u borbi protiv Habsburgovaca.¹⁸ U Mađarskoj ga danas slave kao nacionalnog heroja. Na reversu novčanice nalazi se reprodukcija slike Károlyja Lotza, *Kő i u b j u i*, koja prikazuje konje na pojilištu, pastira i psa pored njih, te tmurne oblake koji se nadvijaju nad scenu. Umjetnik, inače njemačkoga podrijetla, živio je i radio u Ugarskoj, a sliku je izradio 1862. godine. Lotza slave kao jednog od najvećih mađarskih umjetnika.

Iako nije neobično da se dizajn novčanica uz neke sitnije izmjene ponavlja, ipak se može postaviti pitanje zašto je odlučeno da se za dvije najmanje nominale u poslijeratnom razdoblju upotrijebi dizajn novčanica iz davne 1926. godine. Naime, u međuvremenu su izdane dvije nove serije novčanica: prva serija izdana je od 1927. do 1934. godine; novih 100 penga pušteno je u optjecaj 1932., a novih 50 penga 1934. godine. Stare novčanice od 100 i 50 penga povučene su iz optjecaja godinu dana nakon uvođenja novih. Na novoj novčanici od 100 penga također se nalazio portret Matije Korvina, no na novčanicu od 50 penga stavljen je portret Sándora Petőfija.

¹⁶ Detaljni podatci o svim varijantama novčanica, o nadnevcima njihova uvođenja i povlačenja iz optjecaja, o greškama na njima i ostalim njihovim obilježjima, mogu se naći u mađarskim specijaliziranim katalozima: *Rádóczy, Gyula i Tasnádi, Géza: Magyar papírpénzek 1848-1992*, Budapest, 1992.; *Leányfalusi, K. i Nagy, A: A pengő-fillér pénzrendszer*, Budapest, 2007.; *Adamovszky, István: Magyar bankjegy katalógus 1926-2009*, Budapest, 2009., ili pak na raznim mađarskim numizmatičkim internetskim stranicama, primjerice na <http://numizmata.5mp.eu/>.

¹⁷ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 4., Zagreb, 1968., str. 471.

¹⁸ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 5., Zagreb, 1969., str. 383.

Prva novčanica koja nije sadržavala stvarni povijesni lik bila je novčanica od 1000 penga iz 1927. godine. Na njoj se nalazila ženska glava, dio Kipa slobode iz Arada (danas u Rumunjskoj), koja je simbolizirala Mađarsku (*Hgá ía*). Kip je 1890. godine izradio György Zala na spomen junaka mađarske revolucionarne vojske iz 1848. godine. Od 1939. godine počele su se puštati u optjecaj nove serije novčanica koje više nisu sadržavale portrete poznatih povijesnih ličnosti, no ta je serija sadržala samo apoene od 2, 5, 10 i 20 penga te nema točnih podataka o tome kako su trebale izgledati buduće novčanice od 50 i 100 penga. Budući da su uklonjene povijesne ličnosti s manjih novčanica, vjerojatno bi se takva praksa nastavila i na novčanicama veće vrijednosti, što dokazuju i novčanice od 100 i 1000 penga, koje je pri kraju rata izdala kvislinška vlada Ferenc Szálasiya, a koje također ne sadrže stvarne povijesne likove.

Slika 1. Prve četiri poslijeratne novčanice penga. Prve dvije tek su neznatno modificirane novčanice iz 1926. godine, a druge su dvije nove, posebno dizajnirane i sadržavaju mnogo tradicionalnih mađarskih pučkih motiva (autorova zbirka).

Slika 2. Prve novčanice hiperinflacijskoga razdoblja; ženski likovi umjesto povijesnih i slavni osoba postali su uobičajeni. Lik na novčanicama od 100.000 penga slovačka je djevojka Valéria Rudasová koja se već pojavila na prijeratnoj novčanici od 2 penga (autorova zbirka i Wikimedia Commons).

Prve inflacijske novčanice 1945.-1946. godine

Prvog lipnja 1945. u optjecaj je puštena novčanica od 500 penga (s nadnevkom od 15. svibnja 1945.), a ta nominala do tada u Mađarskoj još nije postojala. To je prva u seriji novčanica koje više nisu prikazivale povijesne osobe, već idealizirane ženske likove koji su vjerojatno simbolizirali Mađarsku državu i naciju, poput mnogih sličnih ženskih likova u drugim zemljama (vjerojatno najpoznatiji jest lik Marianne s francuskoga novca kao simbol slobode, razuma i Francuske Republike). Ženski lik na toj novčanici već se jednom pojavio na mađarskom novcu, na novčanicama od 500.000 i 1.000.000 kruna, koje su u optjecaj puštene 23. veljače, odnosno 31. ožujka 1924., u jeku prethodne hiperinflacije koja je nastala kao posljedica Prvoga svjetskog rata i poslijeratnih turbulentnih događaja u Mađarskoj. Osim prema ženskom liku, novčanice su donekle slične i prema rasporedu ukrasa oko ženskoga lika na aversu, odnosno prema tome što su uklonjeni suvišni elementi s reversa (ostali su samo ornamenti i ispis iznosa na pet jezika).

Na prvi se pogled ponovna uporaba nepromijenjenih motiva na novčanicama od 50 i 100 penga iz 1926. godine čini logičnim jer vizualna simbolika pozornost usmjerava na „dobra stara vremena” kad je pengö bio stabilna valuta koja je pobijedila tadašnju hiperinflaciju. No stvarni je uzrok takvu rješenju najvjerojatnije bilo to što je pronjemačka mađarska vlada Ferenc Szálasija pri povlačenju iz Budimpešte sa sobom odnijela

Slika 3. Novčanice od jednog, deset i stotinu milijuna penga, te jedne milijarde penga. Na prve dvije novčanice nalazi se Lajos Kossuth, a na druge dvije nepoznati ženski likovi; prva novčanica gotovo je nepromijenjena novčanica od 20 penga iz 1926., a treća je gotovo nepromijenjena novčanica od 10 penga iz iste godine, samo je umjesto lika Ferenc Deáka stavljen lik djevojke-seljanke (autorova zbirka).

originalne tiskarske ploče za novčanice penga drugoga prijeratnoga izdanja.¹⁹ Zato se, prema svemu sudeći, u prvo vrijeme nova vlada morala poslužiti starijim tiskarskim pločama prvoga izdanja penga jer je počelo nedostajati izvornoga mađarskoga novca, a nove novčanice nisu se mogle toliko brzo pripremiti.

Vjerojatno su zbog istog razloga za novu novčanicu od 500 penga, na pragu nove poslijeratne hiperinflacije, upotrijebljeni motivi jedne od novčanica upravo iz prvoga hiperinflacijskog razdoblja poslije Prvoga svjetskog rata. S druge pak strane, uporaba ženskih likova na novčanicama bila je uobičajena praksa u razdoblju Austro-Ugarske

¹⁹ Grošman i Hošváth, n. dj., str. 409.

Monarhije te je moguće da je autor posegnuo za tim motivima jer je želio nastaviti tradiciju iz još jednog razdoblja „dobrih starih vremena”, ili se pak našao u vremenskoj stisci te nije imao vremena za pomnije oblikovanje novčanica.

Budući da je inflacija sve više rasla, ta novčanica i iduće novčanice bile su jednostavnije izrade, otisnute na papiru niže kvalitete, najčešće u nijansama samo jedne boje. One, nadalje, uz iznimke koje ćemo posebno spomenuti, nisu na reversu više donosile reprodukcije umjetničkih djela, nego nominalu na šest jezika (o čemu više kasnije) i ornamentne ukrase. Sve novčanice tiskane su ofsetnim tiskom.

Dizajner svih mađarskih novčanica u hiperinflacijskom razdoblju bio je Endre Horváth,²⁰ koji je kreirao i predratne i ratne novčanice od 10 (1936.), 5 (1939.), 2 (1940.), 20 (1941.) i 100 penga (s godinom izdanja 1943.). Često je koristio dekorativne elemente pučkoga stvaralaštva, no vrijeme mu je u jeku hiperinflacije bilo znatno ograničeno, a zbog lošega papira i nedostatka boje neke od novčanica na prvi pogled ne ostavljaju povoljan estetski dojam. Dizajnirao je i markice koje su se lijepile na novčanice te novčanice poreznoga penga (v. sljedeća poglavlja).²¹ Motive koje je Horváth koristio nalazimo u raznim mađarskim pokrajinama, oni se od kraja do kraja poprilično razlikuju, ali najčešće uključuju stilizirane cvjetove, lišće, grančice i ptice (v. sl. 13).²²

Novčanica od 1000 penga puštena je u optjecaj 16. srpnja 1945. (s nadnevkom od 15. srpnja te godine). Predstavljala je varijaciju prethodne novčanice te je sadržavala iste elemente u donekle izmijenjenoj izvedbi. Isto je bilo s novčanicom od 10.000 penga, koja je u optjecaj puštena 17. listopada 1945. (također s nadnevkom od 15. srpnja 1945.). Novčanica od 1000 penga bila je nešto veća od one novčanice od 500 penga (185 x 90 naspram 177 x 86 mm), a novčanica od 10.000 penga bila je manja od obje te su joj dimenzije bile tek 171 x 82 mm.

Dvanaestoga prosinca 1945. u optjecaj je puštena novčanica od 100.000 penga plave temeljne boje, a 27. prosinca novčanica istog apoena zeleno-smeđe boje; obje su nosile nadnevak 23. listopada 1945. Ta novčanica bila je ljepše oblikovana od prethodnih novčanica, ali nastavljen je običaj da se prikazuje ženski lik na aversu. Isti lik autor je već upotrijebio na novčanici od 2 penga iz 1940. godine. Na reversu se pak naročito ističe mađarski grb s krunom (Mađarska je do 1. veljače 1946. formalno-pravno još uvijek bila kraljevina), a ukrasi, temeljeni na mađarskoj narodnoj umjetnosti, jasnije su oblikovani u obliku cvjetova i lišća. Dodatno je na lijevoj i desnoj strani otisnut stilizirani lik ptice koja u kljunu nosi cvijet; likovi su u lijevom i desnom profilu, crvene boje (na novčanicama prve varijante), odnosno plave boje (na novčanicama druge varijante), kao i serijski broj ispod njih. Ženski lik na aversu trebao bi prikazivati mađarsku djevojku-seljanku, što je uobičajeni simbol isticanja idiličnoga života na zemlji, odnosno na selu, što je u tadašnjoj Mađarskoj i bio temelj gospodarstva. Međutim, poznato je da je to zapravo lik Valérije Rudasove, šesnaestogodišnje slovačke djevojke iz mjesta Bíňa, koju

²⁰ Horváth je često mađarsko prezime, a zapravo je mađarski naziv za Hrvate. Javlja se i kao nadimak za Mađare koji su živjeli u Hrvatskoj, koji su često putovali u Hrvatsku, ili pak su imali neke druge veze s Hrvatskom (Horvath Family History, dostupno na: www.ancestry.com). Endre Horváth rođen je u Pezinoku u južnoj Slovačkoj, nedaleko od općine u kojoj živi hrvatska nacionalna manjina. Nismo pronašli podatak o Horváthovoj nacionalnosti.

²¹ *Garami, Erika*: Bankjegytervezők: Horváth Endre. www.penzportal.hu, pristup 21. travnja 2016.

²² Hungarian Folk Motifs, www.hungarianfolk.com/hungarian-folk-motifs, pristup 1. rujna 2016.

je slikar i grafičar Kálmán Moskó iz Budimpešte godine 1939. najprije fotografirao, a zatim i naslikao njezin portret. Budući da je surađivao s Mađarskom narodnom bankom, predložio je obitelji da se njezin lik pojavi na mađarskom novcu te je 20. siječnja 1941. u optjecaj puštena novčanica od 2 penga s njezinim likom.²³

Prema E. Garami, zbog uznapredovale hiperinflacije bilo je potrebno otisnuti veliki broj novčanica te je u jednom trenutku ponestalo plave boje. Budući da je smeđe boje bilo dovoljno, donijeta je odluka da se nastavi tiskanje novčanica od 100.000 penga u smeđoj temeljnoj boji.²⁴

Novčanice od milijun i deset milijuna penga nosile su nadnevak 16. studenoga 1945., a puštene su u optjecaj 28. veljače, odnosno 2. travnja 1946. Obje su specifične po tome što su na desnoj strani aversa imale lik Lajosa Kossutha. Novčanica od milijun penga zapravo je tek donekle modificirana novčanica od 20 penga iz prve serije s nadnevkom 1. ožujka 1926. (u optjecaju je bila od 27. prosinca 1926. do 31. svibnja 1931.), a Kossuthov lik nastavila je nositi i novčanica od 20 penga s nadnevkom od 2. siječnja 1930. (u optjecaju je bila od 20. studenoga 1930. do 31. listopada 1943.); ta je novčanica međutim bila posve drugačija, a drugačiji je bio i Kossuthov lik na njoj. Čak je i veličina novčanice od milijun penga bila gotovo potpuno jednaka veličini novčanice od 20 penga iz 1926. godine, ali treba istaknuti da je zbog temeljne plave boje nova novčanica zapravo bila estetski privlačnija od stare, smeđe novčanice. Novčanica od milijun penga vjerojatno je također tiskana uz uporabu starih tiskarskih ploča jer je u kratkom vremenu trebalo pripremiti nove novčanice.

Novčanica od deset milijuna penga imala je na aversu osim lika Lajosa Kossutha i mađarski grb s krunom koji drže dva anđela, a na reversu se nalazila golubica raširenih krila koja u kljunu nosi grančicu mira. Golubica kao simbol mira i pomirbe na reversu zapravo stoji u suprotnosti s likom Lajosa Kossutha na aversu, istaknutoga vođe mađarske revolucije iz 1848. godine, koji se zalagao za asimilaciju svih nacionalnih manjina. Kao vođa nacionalnoga pokreta Kossuth je na vlast došao u savezu sa srednjim plemstvom, a svojom politikom prema manjinama onemogućio je stvaranje široke koalicije koja bi se mogla uspješno suprotstaviti Habsburgovcima. Dana 14. travnja 1849. proglasio je detronizaciju habsburške dinastije, nakon čega je izgubio potporu srednjega plemstva, koje je činilo i poveći dio zapovjednoga kadra u vojsci. Nakon ruske intervencije mađarska se vlast raspala te je kapitulacija potpisana 13. kolovoza iste godine.²⁵ Lajosu Kossuthu pripisuju se riječi „Gdje je Hrvatska? Ne mogu je naći na karti.”, što doduše „ne znači da on nije znao za Hrvatsku kao geografsku činjenicu, nego znači da nije Hrvatsku prihvaćao kao politički ravnopravnog partnera”.²⁶ Tek nakon što je Kossuth

²³ *Ho vat!D m iü k*: Biňa – nové zámky okolie, <http://www.novezamkyfotoalbum.sk/bina-nove-zamky-okolie/>, pristup 15. rujna 2016.

²⁴ *Garami, Erika*: Bankjegykibocsátás a második világháború idején. www.penzportal.hu, pristup 21. travnja 2016.

²⁵ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 3., Zagreb, 1967., str. 614.

²⁶ *Holjevac, Željko*: Mađaroni i mađarizacija u Hrvatskoj između mita i zbilje u svjetlu hrvatsko-mađarskih odnosa u 19. stoljeću, Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti (Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti, Zagreb, 2014.), <http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/05.html>, pristup 20. rujna 2016.; usp. Šokčević, Dinko: Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga, Zagreb 2006., str. 140.-142.

otišao u progonstvo, promijenio je svoj stav i 1851. prihvatio ideju konfederacije Mađara, Slavena i Rumunja.²⁷

Sljedeća novčanica, novčanica od sto milijuna penga, ponovno je bila jedna od prethodnih, tek neznatno modificiranih novčanica – i to novčanica od 10 penga iz prve serije iz 1926. godine, ali s jednom bitnom razlikom: umjesto lika Ferenc Deáka (1803.-1876.), koji je krasio novčanicu od 10 penga, na novčanicu od sto milijuna penga stavljen je lik djevojke-seljanke. Deák je bio mađarski političar koji se borio protiv feudalnoga društvenog uređenja, ali se, iako član revolucionarne vlade Lajosa Kossutha iz 1848. godine, uvijek zalagao za dogovor između mađarske i austrijske strane. Godine 1867. bio je vođa mađarske delegacije u Beč koja je potpisala Austro-Ugarsku nagodbu. Sudjelovao je i u pregovorima koji su prethodili Hrvatsko-Ugarskoj nagodbi 1868. godine i bio je jedan od rijetkih političara koji je smatrao da i Hrvatima treba dati financijsku autonomiju.²⁸ Nije jasno zašto je odlučeno da se njegov lik zamijeni likom djevojke u narodnoj nošnji. S obzirom na to da je novčanica datirana s 18. ožujkom 1946., a u optjecaj je puštena 30. travnja te godine, moglo bi se pretpostaviti da Deák kao pobornik dogovora, a ne žestoki revolucionar, nije više bio po volji novoj vladi u kojoj su komunisti stjecali sve veću prevlast. Nadalje, na toj se novčanici javlja mađarski grb bez krune jer je Mađarska 1. veljače 1946. proglašena republikom; taj grb uveo je Lajos Kossuth te ga stoga u mađarskoj numizmatici nazivaju Kossuthovim grbom (*Kossuth-érm*).

Dana 13. svibnja 1946. u optjecaj je puštena novčanica od milijardu penga (također s nadnevkom 18. ožujka 1946.), smeđe-ljubičaste temeljne boje, veličine 174 x 84 mm; na aversu se ponovno nalazio bezimni idealizirani ženski lik, a revers je osim ornamenata sadržavao samo ispis vrijednosti na mađarskom jeziku. Ta novčanica uopće nije sadržavala mađarski grb, vjerojatno stoga jer je Mađarska tek bila proglašena republikom (1. veljače) te oblik grba još nije bio točno određen.

Novčanice iz 1946. godine – Milpengö i B.-pengö

Nakon puštanja u optjecaj novčanice od milijardu penga odlučeno je da se radi pojednostavljenja sustava apoeni izražavaju u tzv. milpengima, odnosno u iznosu naznačenom na novčanici pomnoženim s milijun. Tiskane su novčanice od 10.000, 100.000, milijun, deset milijuna, sto milijuna i milijardu milpenga, a u promet su puštene od 29. travnja do 27. lipnja 1946. Deset tisuća milpenga bilo je zapravo deset tisuća milijuna penga, odnosno deset milijardi penga, a milijarda milpenga bila je milijarda milijuna penga, odnosno jedan trilijun penga. Novčanice su bile posve jednake prijašnjima, ali bile su drugih boja, imale su nove datume, a izbačeni su višejezični natpisi s reversa; većina novčanica više nije imala ni serijske brojeve.

Budući da se hiperinflacija nastavila, slijedilo je novo izdanje novčanica. Njihovi su se pak apoeni izražavali u tzv. b.-pengima, odnosno u bilijunima penga. Tiskane su novčanice od 10.000, 100.000, milijun, deset milijuna, sto milijuna i milijardu b.-penga,

²⁷ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 3., Zagreb, 1967., str. 615.

²⁸ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 2., Zagreb, 1967., str. 32.

Slika 4. Novčanice milpenga bile su jednake kao dotadašnje novčanice, ali s promijenjenim bojama (autorova zbirka i Wikimedia Commons).

Slika 5. Novčanice b.-penga bile su jednake novčanicama milpenga, ali ponovno s p omijeji ei n b p ama i ddat n m slo m B ik u o ima ili u a k m drgm mjestu na novčanicama (autorova zbirka).

a u promet su puštene između 1. i 11. srpnja 1946. Novčanica od milijardu b.-penga nije puštena u promet. Novčanica od 100 milijuna b.-penga, odnosno 100 milijuna bilijuna, odnosno 100 kvadrilijuna penga, novčanica je najvećega apoena koja je ikada bila u optjecaju. Novčanica od milijardu b.-penga, koja nije bila u optjecaju, bila je zapravo novčanica od jednoga pentilijuna penga. I te novčanice bile su jednake prethodnima, ali i opet s promijenjenim bojama; osim po nadnevku, te novčanice razlikuju se od prethodne serije i po slovu B koje je radi lakšeg razlikovanja stavljeno u kutove ili na neko drugo mjesto na obje strane novčanica. Te novčanice uopće više nisu imale serijske brojeve. Zamjećujemo da na novčanicama nisu promijenjeni mađarski grbovi, odnosno, zadržani su grbovi kakvi su bili na novčanicama običnoga penga, pa čak i oni grbovi s krunom. Brzina kojom su tiskane novčanice sve većih apoena po svemu sudeći nije dozvoljavala veće zahvate, ili pak to u posljednjim turbulentnim tjednima hiperinflacije nije smatrano bitnim.

Slika 6. Novčanica s najvećom nominalnom vrijednošću na svijetu – sto milijuna b.-penga, odnosno sto kvadrilijuna penga – bila je posljednja novčanica penga koja je puštena u optjecaj (autorova zbirka).

Slika 7. Novčanica od milijarde b.-penga, odnosno pentilijun penga, bila je otisnuta, ali nije puštena u optjecaj (Wikimedia Commons).

O razmjerima i posljedicama hiperinflacije govore nam i svjedočenja iz svakodnevnoga života. Prodavači i trgovci više nisu mogli pratiti ogromne brojke te su se cijene na tržnicama i u trgovinama izricale u bojama novčanica (primjerice, neki proizvod koštao bi "jednu plavu i dvije žute" i sl.), a radnici bi plaću primali ujutro te bi je odmah preko ograde predavali suprugama ili drugim članovima obitelji jer bi do kraja radnoga dana izgubila znatan dio vrijednosti.²⁹

Markiranje novčanica

Vlada je u prosincu 1945. hiperinflaciju pokušala zaustaviti jednim neobičnim postupkom – markiranjem novčanica. Počev od 19. prosinca 1945. uvedene su markice koje su se trebale lijepiti na novčanice od 1000, 10.000 i 100.000 penga, ali na sljedeći način: za jednu markicu trebalo je dati tri novčanice, dakle od četiri novčanice od 1000 penga, trebalo je tri novčanice predati banci, a na četvrtu se lijepila markica te je vraćena vlasniku. Iako je postupkom markiranja ukupna količina novca u optjecaju znatno smanjena, inflacija se zaustavila samo nekoliko dana te se zatim ponovno razbukkala.³⁰ Naime, vlada nije istodobno poduzela nikakve druge mjere stabilizacije monetarne i fiskalne politike, pa je markiranje novčanica zapravo bila neka vrsta poreza i krajnji cilj nije bio smanjiti količinu novca u optjecaju, nego je vlada na taj način prikupljeni novac iskoristila za privremeno financiranje svojih troškova.³¹

Slika 8. Novčanice od tisuću, deset i sto tisuća penga s markicama, što je bio prvi (zapravo lažni) pokušaj smanjenja broja novčanica u optjecaju (autorova zbirka i Wikimedia Commons).

²⁹ *Majo* 8, n. dj., str. 104.

³⁰ *Majo* 8, n. dj., str. 104.

³¹ *Siklos, Pierre L.: War Finance, Reconstruction, Hyperinflation and Stabilization in Hungary, 1938-48, New York, 1991., str. 101.*

(Kvazi)hrvatski natpisi na novčanicama od 500 penga do 10 milijuna penga

Novčanica od 500 penga bila je prva novčanica u seriji koja je na reversu imala i nominalu ispisanu na iskrivljenom hrvatskom jeziku. U vrijeme Austro-Ugarske Monarhije novčanice su imale natpise na više jezika, pa tako i na hrvatskom jeziku. Ta je praksa donekle izmijenjena u neovisnoj Mađarskoj te su novčanice krune (do 1926.) i penga (od 1926.) na reversu imale iznose ispisanе na njemačkom, rumunjskom, slovačkom, srpskom i ukrajinskom jeziku, a počev od 500 penga iz 1945. javlja se i hrvatski natpis koji je na gotovo svim apoenima neobičan. Na novčanici od 500 penga natpis je bio „pet sto pengova” i zapravo je bio jednak srpskom natpisu, ali ispisan na latinici. Na novčanici od 1000 penga nalazi se natpis „hiljada pengova”, na novčanici od 10.000 penga natpis je „desethiljada pengova” (pisano bez razmaka), a na novčanici od 100.000 penga piše „sto hiljada pengova”, što, dakako, nije pravilno jer bi umjesto „hiljada” trebalo pisati „tisuća”, baš kao na austrougarskim novčanicama. Na novčanicama od milijun i 10 milijuna penga natpisi su još neobičniji: na ćirilici piše „један милијун пенгова” (jedan milijun pengova), odnosno „десет милијун пенгова” (deset milijun pengova), ali na latinici su natpisi „jedan million pengova” i „deset million pengova”. Zanimljivo je da nedostatak sufiksa –a iza riječi „milijun” ili „million”, hrvatska riječ „milijun” upotrijebljena je na natpisu na srpskom jeziku, napisanom na ćirilici, a za natpis na latinici uzeta je strana, njemačka ili francuska, riječ „million”, no i opet pogrešno jer množina na francuskom glasi „millions”, a na njemačkom „millionen”.

Slika 9. Natpisi na (kvazi)hrvatskom jeziku na novčanicama: „pet sto pengova”, „hiljada pengova” i „desethiljada pengova” (autorova zbirka).

Slika 10. Natpisi na (kvazi)hrvatskom jeziku na novčanicama: „sto hiljada pengova”, „jedan million pengova” i „desetmillion pengova” (autorova zbirka).

Ta se lingvistička zbrka može objasniti na dva načina. Uoči Prvog svjetskog rata u Mađarskoj je živjelo 285.582 Hrvata,³² ali je njihov broj gubitkom dijelova Bačke i Baranje znatno smanjen. Prema *Bunjevačkim i šokačkim novinama* iz 1924. godine u Mađarskoj je u to vrijeme živjelo oko 70.000 Bunjevaca i Šokaca.³³ Zbog različitih oblika pritisaka broj Hrvata postupno se smanjivao, a počev od 1945. godine Hrvati su se (prisilno) okupljali u sklopu službene državne organizacije pod nazivom Demokratski savez Južnih Slavena, u kojem je službeni jezik bio „srpsko-hrvatski” (szerb-horvát), katkad nazivan „južnoslavenskim jezikom” (del-szláv nyelv).³⁴ Budući da su neki srpsko-hrvatski jezik smatrali jednim jezikom koji se pisao dvama pismima, vjerojatno je odlučeno da natpisi budu istovjetni. Takva jednakost, međutim, nije potpuno provedena (primjerice u riječi „million”), vjerojatno zbog brzine kojom su novčanice trebale biti pripremljene, ali i zbog neznanja i nemara dizajnera novčanica. Možda da su dizajneri i kontaktirali s nekim iz Demokratskoga saveza Južnih Slavena (a to je mogao biti netko bilo koje od jugoslavenskih nacionalnosti) te su dobili pogrešne upute ili su ih pak pogrešno razumijeli. Na žalost, nije poznato tko je bio zadužen za pripremu natpisa na novčanicama te se ova zagonetka za sada ne može razjasniti.

Porezni pengő (*adópengő*)

Nastojeći obuzdati inflaciju i osigurati priljev sredstava, mađarska vlada je 1. siječnja 1946. uvela računsku jedinicu, tzv. porezni pengő (*adópengő*), koja se temeljila na indeksaciji cijena.³⁵ Svaki dan izračunavala se vrijednost poreznoga penga u odnosu

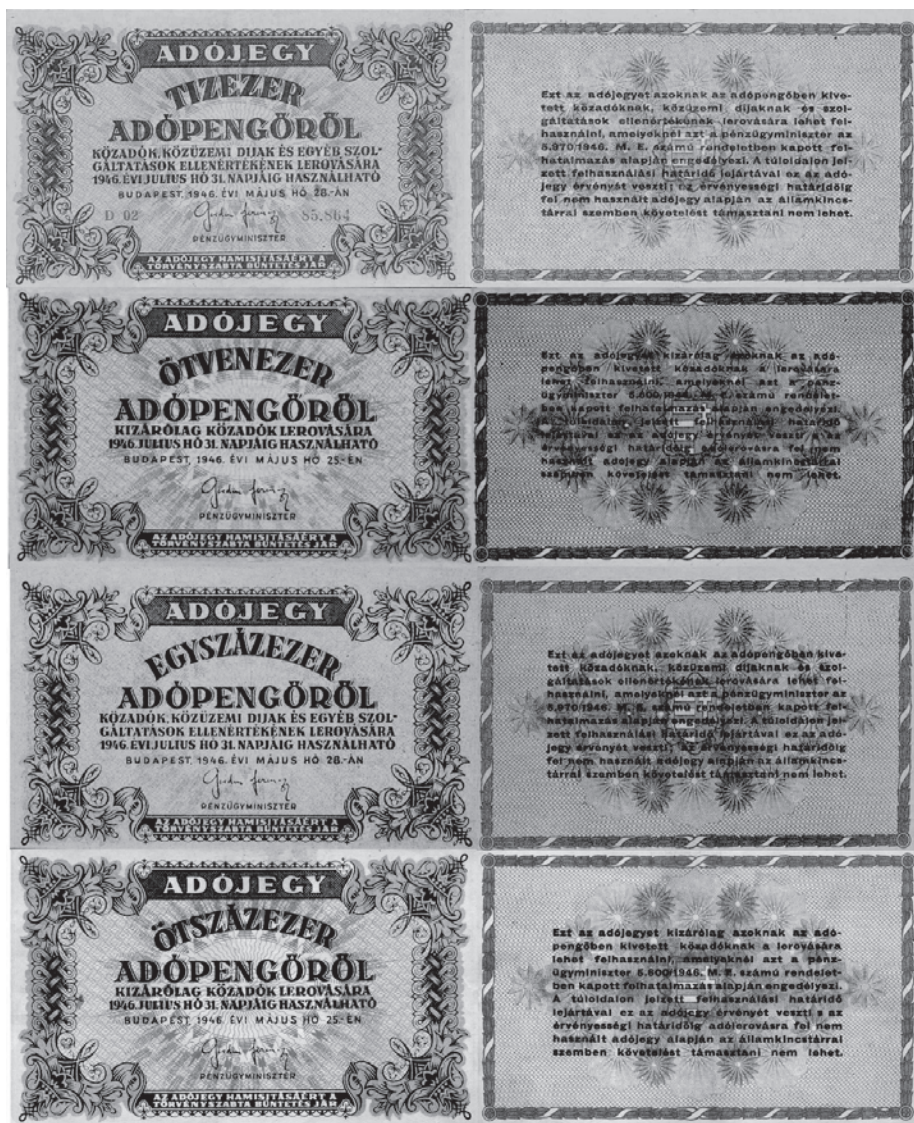
³² Vidmarović, *Duro*: Teme o Hrvatima u Mađarskoj, Split, 2008., str. 235.

³³ Franković, *Duro*: Da nam prava i u život stupe, Hrvatski glasnik, XVI (2006.), 5., str. 9.

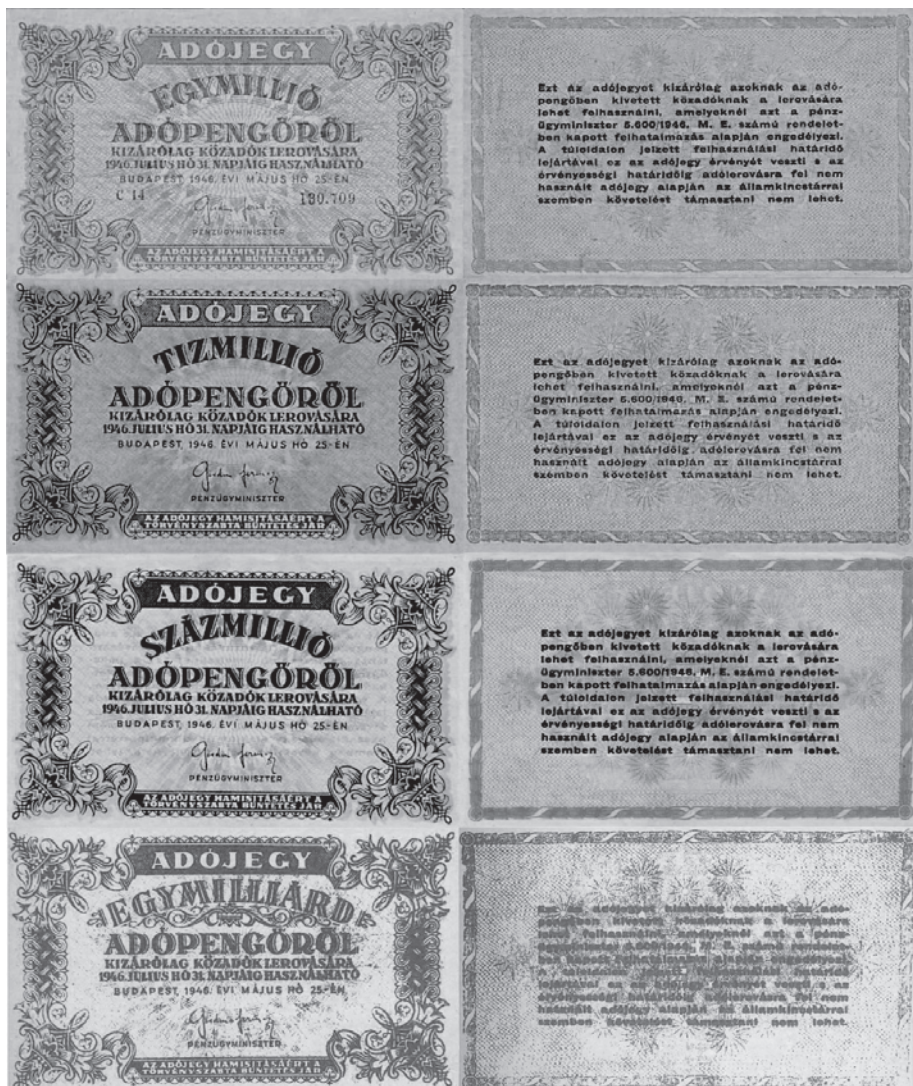
³⁴ Samardžija, Marko: Hrvatski jezik i Hrvati izvan Hrvatske, *Croatian Studies Review*, vol. 3.-4. (2004.), br. 1., str. 58.

³⁵ Indeksacija nije bila mađarski izum, uvedena je u više navrata u povijesti novca. Jedan od najpoznatijih primjera jest primjer Ruske SFSR i Sovjetskoga Saveza u razdoblju između studenoga 1922. i ožujka 1924. kad je paralelno uz rubalj, koji je stalno gubio vrijednost, cirkulirao i červonec, koji je bio stabilan. Više o tome v. u: Sturzenegger, Federico A.: Hyperinflation with Currency Substitution: Introducing an Indexed Currency, *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 26., br. 3., Columbus, 1994., str. 377.-395.

na obični pengő i ta se vrijednost objavljivala na radiju. Porez je država naplaćivala u običnoj valuti jer porezni pengő nije postojao u obliku novca, a točni je iznos ovisio o indeksu poreznoga penga na dan naplate. U početku je porezni pengő točno odražavao razinu cijena te je njegova vrijednost bila stalna, što je dovelo do boljega punjenja

Slika 11. Novčanice poreznoga penga (adópengő):
10.000, 50.000, 100.000 i 500.000
(autorova zbirka).

Slika 12. Novčanice poreznoga penga (adópengő): milijun, deset milijuna, sto milijuna i milijarda poreznih penga; posljednja od tih novčanica nije puštena u optjecaj (Wikimedia Commons).

proračuna.³⁶ Cjenovni indeks sastojao se od sljedećih dijelova: cijena poljoprivrednih proizvoda (50 %), cijena industrijskih proizvoda s fiksnom cijenom (20 %) i cijena industrijskih proizvoda s promjenjivom cijenom (30 %).³⁷

³⁶ Paal, B. etrix: Measuring the Inflation of Parallel Currencies: An Empirical Reevaluation of the Second Hungarian Hyperinflation". SIEPR Discussion Paper No. 00-01, str. 4, http://siepr.stanford.edu/sites/default/files/publications/00-01_0.pdf, pristup 18. 7. 2016

³⁷ Majo o , n. dj., str. 104.

Nadalje, banke su počele nuditi zajmove i otvarati račune u poreznim pengima, a sredstva su se isplaćivala u redovitim novčanicama penga kojima je iznos ovisio o cjenovnom indeksu. Pengő je u odnosu na porezni pengő znatno gubio vrijednost. Međutim, počev od travnja 1946. indeks poreznoga penga počeo je zaostajati za stvarnim stanjem cijena u državi jer su se počele uzimati u obzir cijene prethodnoga dana, a ne cijene na dan naplate/isplate.³⁸

Nakon puštanja u optjecaj novčanica poreznoga penga 30. svibnja 1946. redoviti pengő nastavio je brzo gubiti svoju vrijednost u odnosu na porezni pengő koji je postao glavno sredstvo plaćanja. Međutim, budući da vlada nije održala obećanje da će održati stabilnost poreznoga penga te nije uzimala u obzir sveukupni rast cijena u cjenovnom indeksu, hiperinflacija je pogodila i porezni pengő. Nadalje, vlada je nastavila od Narodne banke uzimati goleme zajmove za financiranje države, a najveći pad vrijednosti dogodio se nakon što se u srpnju 1946. doznalo da će se porezni pengő povući iz optjecaja i zamijeniti novom valutom, no nije bilo poznato pod kojim uvjetima.³⁹

Odnos vrijednosti poreznoga penga i redovitoga penga u razdoblju od njegova uvođenja kao računске jedinice 1. siječnja 1946. do uvođenja forinte kao nove novčane jedinice 31. srpnja 1946. prikazan je u tablici br. 2:⁴⁰

<i>Nad evak</i>	<i>Vrijed ost jed oga pr eznog p ng</i>
1. 1. 1946.	1 pengő
1. 4. 1946.	44 penga
1. 5. 1946.	630 penga
1. 6. 1946.	160.000 penga
1. 7. 1946.	7.500.000.000 (7,5x10 ⁹) penga
31. 7. 1946.	2.000.000.000.000.000.000 (2x10 ²¹) penga

Kao što je već navedeno, prve novčanice poreznoga penga puštene su u optjecaj 30. svibnja 1946. Bile su to novčanice u apoenima od 50.000, 500.000 i 1 milijun poreznih penga. Prva je novčanica bila zelene boje, druga sivkaste, a treća crvene temeljne boje; sve tri novčanice bile su jednake veličine (136 x 83 mm; i ostale novčanice poreznoga penga bile su te veličine), tiskane na nekvalitetnom papiru, bez ikakvih likova ili reprodukcija umjetničkih djela, ali uz uporabu tradicionalnih mađarskih pučkih motiva; jedan od tih motiva sličan je varijanti hrvatskoga tropleta. Slijedile su novčanice od 10.000 (smeđe boje) i 100.000 (crvene boje) poreznih penga 13. lipnja 1946., 10 milijuna (žuto-ljubičaste boje) 18. srpnja 1946. i 100 milijuna (plavo-ružičaste i crvene boje) 25. srpnja 1946. Pripremljena je i novčanica od milijardu poreznih penga, ali nikada nije puštena u promet. Avers i revers svih tih novčanica bio je jednak. Na aversu su se nalazili sljedeći natpisi:

³⁸ *Van dem Berge, Lukas*: Parallel Currencies in Historical Perspective, Center for Applied Economic Research Münster (CAWM) Discussion Paper No. 75 (2014), str. 26, <http://econpapers.repec.org/paper/zbwcawmdp/75.htm>, pristup 18. 7. 2016

³⁹ Ibid.

⁴⁰ *Martin*, n. dj., str. 4.

ADÓJEGY

(apoen)

ADÓPENGŐRŐL

KIZÁRÓLAG KÖZADÓK LEROVÁSÁRA

ili

*KÖZADÓK KÖZÜZEMI DIJAK ÉS EGYÉG SZOLGÁLTATÁSOK
ELLENÉRTÉKÉNEK LEROVÁSÁRA*

1946. ÉVI JULIUS HÓ 31. NAPJÁIG HASZNÁLHAT

BUDAPEST, 1946. ÉVI MÁJUS HÓ 25.-ÁN (ili 28.-ÁN)

(potpis)

PÉNZÜGYMINISZTER

AZ ADÓJEGY HAMISÍTÁSÁÉRT A TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JAR

U prijevodu na hrvatski:

POREZNA NOVČANICA

OD (apoen)

POREZNIH PENGA

ZA PLAĆANJE JAVNIH POREZA

ili

*ZA PLAĆANJE JAVNIH POREZA, PRISTOJBI JAVNIH PODUZEĆA I OSTALIH
USLUGA*

VRIJEDI DO 31. SRPNJA 1946.

U Budimpešti, godine 1946., mjeseca svibnja, dana 25. (ili 28.)

(potpis)

MINISTAR FINANCIJA

FALSIFICIRANJE POREZNIH NOVČANICA KAŽNJAVA SE PO ZAKONU

Nadnevak 25. svibnja 1946. nalazio se na novčanicama od 50.000, 500.000, milijun, deset milijuna i sto milijuna poreznih penga, a na tim se novčanicama nalazila i kraća inačica natpisa o svrsi novčanica.

Na reversu se na svim novčanicama nalazio sljedeći natpis:

*Ezt az adójegyet kizárólag azoknak az adópengőben kivetett közadóknak a le-
rovására lehet felhasználni amelyeknél azt a pénzügyminiszter 5.600/1946. M. E. számú
rendeletben kapott felhatalmazás alapján engedélyezi. A tuloldalon jelzett felhasználási
határidő lejártával ez az adójegy érvényét veszti ; az érvényességi határidőlg adóle-
rovásra fel nem használt adójegy alapján az államkincstárral szemben követelést ta-
masztani nem lehet.*

U prijevodu na hrvatski:

*Ova porezna novčanica može se koristiti samo za plaćanje poreznih dugova u po-
reznim pengima u skladu s Uredbom ministra financija broj 5.600/1946. Ova porezna*

Slika 13. Tradicionalni mađarski pučki motivi iz raznih pokrajina koji su dizajneru novčanica Endreu Horváthu bile inspiracija za ornamente na novčanica penga (www.hungarianfolk.com/hungarian-folk-motifs).

novčanica prestaje važiti na dan naveden na prednjoj strani. Nakon isteka roka važenja poreznih novčanica ne mogu se vršiti nikakva potraživanja prema Državnoj riznici.⁴¹

Zbog velikih potreba za novčanicama poreznoga penga, korištene su razne vrste papira, s vodenim znakom ili bez njega, tanji i deblji, bijele ili smečkaste boje, a znatne se razlike mogu zamijetiti u nijansama boja i kvaliteti otiska.⁴²

Ostala sredstva plaćanja

Zbog nedostatka novca uz redovni pengő i porezni pengő država je dozvolila da se kao novac koriste biljezi, čekovi, obveznice i slične vrijednosnice, što ovdje ne možemo opisivati, a mogao se koristiti američki dolar i druge strane valute, međutim, one su pučanstvu bile teško dostupne.

Treba još istaknuti da su sve do 28. veljače 1946. u optjecaju bile i novčanice sovjetske Crvene armije koje su 1944. godine tiskane bez ikakvog pokrića te su znatno pridonijele produbljanju krize. Te novčanice tiskane su u apoenima od 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 i 1000 penga.

⁴¹ Prijevod na hrvatski: dr. sc. Zsivkó Gorjánác, Eötvös József Főiskola, Baja, Mađarska.

⁴² Za sve varijante v. neki od već navedenih mađarskih kataloga, ili mađarske internetske stranice <http://numizmata.5mp.eu/>.

U lipnju 1946. mađarska pošta počela je tiskati novčanice u apoenima od 10.000, 100.000, milijun i deset milijuna poreznih penga. Tiskane su u više varijanti, na jeftinom papiru, bez posebnih ukrasa, bez prikaza umjetničkih djela ili likova povijesnih osoba.⁴³

Uvođenje forinte i kraj hiperinflacije

Na dan 1. kolovoza 1946. uvedena je nova valuta, forinta, koja se također dijelila na 100 filira. Naziv forinta ili forint, po svemu sudeći, izabran je zbog povijesnoga sjećanja na valutu koja je do 1892. godine vrijedila u Austro-Ugarskoj Monarhiji (kao računski jedinica vrijedila je i dulje, sve do 1900. godine) i koja je bila stabilna te je na taj način djelovala na podsvijest građana. Vrijednost forinte vezana je za američki dolar, a kompletan sustav cijena razrađen je ispočetka, i to tako da su najprije određene cijene žita, a zatim su ostale cijene određene u odnosu na tu temeljnu cijenu. U međuvremenu je mađarska komunistička partija, koja je počev od studenoga 1945. sve više kontrolirala vlast, dogovorila odgodu plaćanja reparacija Sovjetskom Savezu, a Mađarskoj su iz inozemstva vraćene i rezerve zlata. Hiperinflacija u Njemačkoj poslije Prvoga svjetskog rata i u Grčkoj pri kraju Drugoga svjetskog rata svladane su stranim kreditima. Mađarske su vlasti forintu uvele bez pokrića stranim kreditima, oslanjajući se samo na resurse mađarske države, što je ipak, suprotno očekivanjima nekih ekonomista, postiglo uspjeh.⁴⁴

Hiperinflacija je do tada dosegla takve razmjere da je na dan uvođenja forinte jedna forinta vrijedila 400 oktilijuna penga (odnosno 400×10^{29} , odnosno 400 000 000 000 000 000 000 000 000 000 penga), ili 200 milijuna poreznih penga.⁴⁵ Do tada je redovni pengő gotovo potpuno nestao iz optjecaja jer je bio praktično bezvrijedan, a novčanice poreznoga penga od 10 i 100 milijuna povučene su tek 30. rujna 1946. do kad su, zapravo, imale ulogu sitnoga novca. Novčanice od 10 forinti puštene su u optjecaj 1. kolovoza, a novčanice od 100 forinti 7. kolovoza 1946. Prvi kovani novac u optjecaj je pušten 1. studenoga iste godine. Jedna forinta vrijedila je 0,0757575 g zlata, a jedan američki dolar vrijedio je 11,74 forinti; u odnosu na predratni pengő (iz 1938. godine) forinta je vrijedila manje te je 1 predratni pengő vrijedio 3,47 forinti.⁴⁶

Zaključna razmatranja

Analiza novčanica izdanih u razdoblju mađarske hiperinflacije 1945.-1946. godine djelomično potvrđuje početnu tezu o razbijanju kulturno-povijesnoga slijeda novčane simbolike i ikonografije, što se naročito očituje u novčanicama milpenga i b.-penga koje su uz neznatne izmjene tiskane čak i u promijenjenim društveno-političkim okolnostima. Novčanice navedenoga razdoblja imaju ova obilježja:

⁴³ Više o tim i drugim mađarskim privremenim novčanicama v. u navedenim mađarskim katalozima, te u *Adamovszky, I stvű* : Magyar szűksűgpűnz katalógus 1723-1959, i *George S. Cuhaj*: Standard Catalogue of World Paper Money, General Issues 1368-1960, 11. izd., Iola 2006.

⁴⁴ *Majo ő* , n. dj., str. 108.

⁴⁵ *Vandl m Berge*, n. dj., str. 25.

⁴⁶ *Martn* , n. dj., str. 4.

1. Materijalna obilježja

a) Za tiskanje nekih novčanica korištene su stare tiskarske ploče te već upotrijebljeni motivi, naročito portreti. Razlog je bio dvojak – prvo, kvislinška je vlada pri povlačenju iz Budimpešte sa sobom odnijela tiskarske ploče tada važećih novčanica, i drugo, nije bilo dovoljno vremena da se nove novčanice pažljivo pripreme od prvih nacрта prijedloga do probnih otisaka.

b) Kvaliteta tiska i papira bila je loša, korišten je raznoliki papir (za porezni pengocak četiri vrste papira za jedan apoen), što je također bila posljedica potrebe za brzim stavljanjem u promet novih novčanica. To je zapravo onemogućilo falsificiranje jer su se novčanice u prometu prebrzo izmjenjivale.

2. Povijesna, simbolička i ideološko-politička obilježja

a) Ideološko-politički temelji novih novčanica nisu bili jasno vidljivi i samorazumljivi, odnosno bili su prilično nekonzistentni. Primjerice, grb s krunom javlja se i na novčanicama nakon što je Mađarska 1. veljače 1946. već proglašena republikom, zacijelo zbog hitne potrebe za novim novčanicama ili zbog očekivanoga kratkog roka novčanica (već su postojali planovi za uvođenje forinte).

b) Simbolika povijesnih ličnosti također je bila nekonzistentna i ograničena. Neke se osobe, poput Lajosa Kossutha, javljaju u više navrata, a neke koje su se nalazile na prethodnim novčanicama penga (pa i kasnijim novčanicama forinte), poput Ferencza Deáka, Istvána Széchenyija i Sándora Petőfija. Nekonzistentno je i miješanje likova povijesnih osoba i neimenovanih ženskih likova.

c) Zamjetan je nastavak do tada već uspostavljene tradicije uporabe mađarskih pučkih motiva. Zbog slabije kvalitete papira, tiska i boje umjetničko-estetski dojam motiva nije odmah uočljiv, a na nekim novčanicama uočava se tek kod njihova uvećanja i pomnijega promatranja. Navedeni motivi javljaju se i na novčanicama forinte (prvu seriju također je oblikovao Endre Horváth) te čine most koji povezuje mađarski papirnati novac od 1926. do 1980-ih godina, kad postupno nestaju.

3. Lingvističko iskrivljavanje

Forsiranje tzv. srpsko-hrvatskog jezika prije i poslije Drugoga svjetskog rata odrazilo se i na nekoliko mađarskih novčanica iz 1945. godine tako da su ćirilični natpisi mahom tek transliterirani. Na novčanicama od milijun i deset milijuna penga upotrijebljena je hrvatska riječ „milijun” na ćiriličnoj varijanti natpisa, a na latiničnoj se varijanti javlja pogrešno napisani francuski ili njemački oblik „million”. Bez obzira na jezičnu zbrku koja je vjerojatno nastala zbog neznanja, nemara ili brzopletosti, te novčanice u određenom smislu možemo smjestiti u hrvatsku numizmatičku povijest jer su na simboličkoj razini predstavljale priznanje kulture i povijesti hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj.

Popis literature:

Adamo szky, I stív : Magyar szüksépgépz katalógus 1723-1959. Budapest, 2008.

Adamo szky, I stív : Magyar bankjegy katalógus 1926-2009. Budapest, 2009.

Cuhaj, George S.: Standard Catalogue of World Paper Money, General Issues 1368-1960, 11. izd., Iola, 2006.

- Dem, Amada* et al.: Inflation and Hyperinflation in the 20th Century: Causes and Patterns. www.itulip.com/Select/hyperinflation.pdf, pristup 22. srpnja 2016.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda, knj. 2., 4., 5., Zagreb, 1967.-1969.
- Franković, Đuro*: Da nam prava i u život stupe. Hrvatski glasnik, XVI (2006), 5., str. 9.
- Garami, Erika*: Bankjegykibocsátás a második világháború idején. www.penzportal.hu, objavljeno 2006., pristup 21. travnja 2016.
- Garami, Erika*: Bankjegytervezők: Horváth Endre. www.penzportal.hu, objavljeno 2006., pristup 21. travnja 2016.
- Grossman, Peter Z. i Ho vá h Já* : The Dynamics of the Hungarian Hyperinflation, 1945-6: a New Perspective, Scholarship and Professional Work – Business, Paper 29, Indianapolis 2000., str. 405-427, dostupno na: http://digitalcommons.butler.edu/cob_papers/29
- Holjevac, Željko*: Mađaroni i mađarizacija u Hrvatskoj između mita i zbilje u svjetlu hrvatsko-mađarskih odnosa u 19. stoljeću, Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti (Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti, Zagreb, 2014.), <http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/05.html>, pristup 20. rujna 2016
- Ho váh Dm in k*: Biňa – nové zámky okolie, <http://www.novezamkyfotoalbum.sk/bina-novezamky-okolie/>, pristup 15. rujna 2016.
- Hungarian Folk Motifs, www.hungarianfolk.com/hungarian-folk-motifs, pristup 1. rujna 2016.
- Leányfalusi, K. i Nagy, Á.*: A pengő-fillér pénzrendszer. Budapest, 2007.
- Magay, T. i Ország, L.*: Magyar-angol kézikötet. Budapest, 1990.
- Martó Ádám* : Inflation in Hungary after the Second World War, Hungarian Statistical Review, posebni broj 15, Budapest, 2012.
- Majo s , Krisztia* : István Varga's Role in the 1946 Hungarian Stabilization, Business Studies, I, 1, Miskolc, 2000., str. 101.-112.
- Makón Gail E. i Wdward, Thomas G.*: The Transition from Hyperinflation to Stability: Some Evidence, Eastern Economic Journal, Vol. XIV, br. 1., siječanj-ožujak 1988., str. 19.
- Paal, Beatrix*: Measuring the Inflation of Parallel Currencies: An Empirical Reevaluation of the Second Hungarian Hyperinflation, SIEPR Discussion Paper, No. 00-01, 2000. http://siepr.stanford.edu/sites/default/files/publications/00-01_0.pdf, pristup 18. 7. 2016.
- Rádóczy, Gyula i Tasnádi, Géza*: Magyar papírpénzek 1848-1992, Budapest, 1992.
- Samardžija, Marko*: Hrvatski jezik i Hrvati izvan Hrvatske, Croatian Studies Review, vol. 3-4, br. 1., Zagreb, 2004., str. 55.-69.
- Siklos, Pierre L.*: War Finance, Reconstruction, Hyperinflation and Stabilization in Hungary, 1938-48, New York, 1991.
- Sturzenegger, Federico A.*: Hyperinflation with Currency Substitution: Introducing an Indexed Currency, Journal of Money, Credit and Banking, vol. 26, br. 3, Columbus 1994., str. 377.-395.
- Vidmarović, Đuro*: Teme o Hrvatima u Mađarskoj, Split, 2008.
- Kumar, Vinitha*: The Hungarian Hyperinflation – A Look into the Production Side, Studies in Applied Economics, br. 42, Baltimore, 2015., str. 2.-21.
- Von dem Berge, Lukas*: Parallel Currencies in Historical Perspective, Center for Applied Economic Research Münster (CAWM) Discussion Paper No. 75., Münster, 2014., <http://econpapers.repec.org/paper/zbwcawmdp/75.htm>, pristup 18. 7. 2016.